

Jug Francuske, početak septembra 1999.

Vrlo poštovani gospodine Ashojer,

Kada sam u *Zeit*-u od 2. septembra pročitao vaš interesantan i maštovit, ali i pomalo senzacionalistički tekst o onome što ste nazvali "projektom Zaratustra", spontano mi se javila potreba da Vam, uprkos razumljivoj ogradi, čestitam. Vi u svom tekstu konačno pred velikom publikom upućujete na aktuelne probleme koji mnoge savremene filozofe, naučnike i sociologe zaokupljaju već desetinama godina. Činite uslugu filozofskoj debati pokazujući da ona ne mora da postoji samo u obliku akademskih oda.

Naročito mi se dopala Vaša primedba da posle mog predavanja u Elmauu "filozofska scena bruji". Pošto lično poznajem dotične filozofe, mogu da ocenim značaj te primedbe. Još mi se više dopala Vaša formulacija da je brujanje bilo "doduše iza ruke koja zaklanja". Ovaj izraz je zabavan zato što ukazuje na jedno stanje stvari u koje se nije lako anatomski uživeti. Kako zamisliti da neko, zaklonjen iza podignute ruke, govori o nekome kome govori iza leđa?

Ali, voleo bih da ste mogli da mi date da pogledam tekst predavanja čiju ste recenziju napravili. Lako se može objasniti moja želja da još jednom proverim: kod kuće imam verziju teksta koji ste vi bajkovito demonizovali u mnogo čemu bleđu od vašeg trijumfalnog referata. Obično tražim ljude koji me, koliko god je to moguće, bolje razumeju od mene samog, ali mi se čini da u Vašem slučaju moram da napravim izuzetak. Rado bih Vaš primerak teksta uporedio sa svojim da vidim da li koristimo isto predavanje. U mom tekstu se, na primer, na jednom mestu kaže da su Nićeove vizije o uzgoju bile histerične i neprimerene i da njegov koncept natčoveka za nas više ne može imati značaja, ali da je Niče ipak – kao i Platon – ostao svedok svitanja određenih "pastoralnih" aspe-

kata pitanja o razmnožavanju, podizanju, medikalizovanju i samo-optimizaciji ljudskih bića. Jedan drugi primer: u mom primerku stoji da, zbog novih dostignuća, u biotehnologiji treba formulisati moralni kodeks (kažem, nešto obuhvatnije, za "antropotehniku") – i dodajem, da biste me bolje razumeli, kako u jednom takvom kodeksu, pored ostalog, treba da se povuče granica između legitimnih genetsko-medicinskih optimizacija za pojedince i nelegitimnih biopolitika za grupe. Pred Vama je očigledno bila neka nadrealistička verzija, pošto Vi smatrate da moj tekst pledira za obuhvatno elitističko, novo odgajivanje ljudskog roda. Meni to zvuči kao *science fiction* u kombinaciji sa biološkom gotikom i sociološkom "makabrističkim romantizmom". Veoma bih voleo da znam ko je tako senzacionalistički prepravio tekst koji je kod Vas, pa da on sada o onome o čemu je u tekstu reč govori, takoreći, suprotno? Ili Vam je ruka koja zaklanja objasnila kako taj tekst treba čitati suprotno od onoga što u njemu piše?

Predimo na način Vašeg napada. U principu, Vaši napadi koji uključuju sve alarmne uređaje mogli bi da imaju legitimnu demokratsku funkciju. Ako sam ja rekao i mislio nešto besmisleno, što Vi u mom tekstu nalazite, onda imate pravo da na to upozorite. Svakom društvu su potrebni semantički i fizički sistemi za uzbunu, kako bi svoju sadržinu branilo od napada, moralnih ili političkih napada, spolja ili iznutra. Zamislite, da upotrebnim klasični argument, guske sa Kapitola, koje su pravovremenim gakanjem usred noći spasile Rim od Gala. Tako već u staroj Evropi započinje alarmizam. Čuvari *res publica*-e nisu guskama zaboravili ovu zaslugu. Ptice sa Kapitola, koje u našoj štampi i u našoj kritici ideologije funkcionalno dalje žive, od tada pa nadalje imaju pravo da dižu lažne uzbune, a da ne budu zaklane. Dobro je da

je tako. Bolje da zagaču nekoliko puta više nego što je potrebno nego jednom manje – kao demokrata, ja sam u ovoj stvari na Vašoj strani. Ako sam rekao nešto neodgovorno, prihvatam uzbunu svake vrste, sve dok ona vodi civilizovanom razgovoru.

Ali, u vezi sa Vašim postupkom, gospodine Ashojer, treba izraziti sumnju. Ne mora li čovek povremeno da upozori na onoga ko upozorava? Meni se čini da ste na najboljem putu da sami postanete problematična guska, najpre zato što ste preterano prilježni, a onda zato što alarm uključujete po nalogu trećeg. Treba nešto reći i o obe ove stvari.

Pre svega: svim čitaocima Vašeg članka zapašće za oko koliko ste Vi uzbunu estetizovali. To odmah budi sumnju: da li ste Vi možda otkrili *l'alarme-pour-l'alarme*? Nastupate kao razgnevljena pernata diva koja stalno prati reakciju publike.

Dekadencija alarma se, dakle, kod Vas ne može prevedeti, on je kod Vas postao forma koja se odnosi na samu sebe i buja. Kako javnosti koristi solo-guska, koja gaće svoju ludačku ariju dok se Gali ne mogu videti ni u daljini? Ili biste želeli reći: Ko je Gal, to određuje guska koja na nje-ga upozorava?

Očigledno je to Vaša namera. Inače, čini mi se, bilo bi Vam dovoljno da ukažete na to da je filozof X održao predavanje o najrazornijim temama sadašnjice, jedan pomalo ezoteričan, literarno zahtevan govor, noćni filozofski komad koji je autor, ne bez brige pred ponorima svog problema, izložio u Elmauu, pred grupom eminentnih filozofa i teologa (oni mora da su, u odnosu na Vas, bili pravi pospanci).

Nekoliko reči o upravo upotrebnoj formulaciji, "dekadenciji" alarma - mogao sam reći i "osamostaljivanju", ili jednostavnije "poslu". Vaš tekst je dobar primer za to kako se u savremenoj totalnoj javnosti alarmizam razvija u skandalizam (upor. Peter Sloterdijk, *Selbstversuch*, Hanser Verlag, München 1996, s. 110-130). Dosta je novinara, među njima ste i Vi, koji su razumeli znamenja ovog vremena: smrt kritike i njenu transformaciju u produkte uzbudjenja na tržištu na kojem je od presudne važnosti dobijena kvota pažnje, a koje je sada veoma skućeno. Od tada Vi svoje usluge nudite sve manje prikriveno: ili ste onaj koji pravi publicitet ili pak pravite skandal, što je po strukturi isto. Dakle, može se postaviti pitanje: kome služite svojim istupanjem - sebi samom? Nekom drugom? Demokratiji diskursa? Čitavom čovečanstvu?

Time dolazimo do druge tačke. Jednostavno pratimo Vaša uputstva: okrenimo se onome ko drži ruku koja zaklanja, i koja Vam je ovo u tajnosti proturila, a u čiju korist Vi treba sebe i druge da rasanite.

S prijateljskim pozdravima,

Vaš P. Sl.

Veoma poštovani gospodine Habermas,

Poznato je da se glasine brzo šire. Neko je jednom rekao, šire se kao zla volja. U međuvremenu je meni, kao poslednjoj kariki u lancu šaputanja, sa odlaganjem od nekoliko nedelja, i u mesto na Jugu na kojem se nalazim na odmoru, do ušiju došlo šta ste Vi navodno širili o meni i mom predavanju u Elmauu, odgovoru na pismo Martina Hajdegera o humanizmu, i to rečima koje najpre potiču iz vašeg polemičkog rezervoara političkog rečnika — pri čemu izraz "mladokonzervativci" igra veliku ulogu.

S obzirom na to da je među nama bilo i vedrijih dana — bilo je čak i nedovršenog krokija prijateljstva — i stoga što zbog sećanja na veliko poštovanje koje sam osećao prema Vama kao piscu nekoliko knjiga, poučnih za mene i moju generaciju, ne želim da se prepustim afektu, pišem Vam da bih sa svoje strane ispunio uslove za povratak na dijalošku, a ne difamirajuću formu sporazumevanja. Pravim prvi korak, iako situacija nalaže da Vi to učinite. Poštujem prednost starijeg, koju Vi uživate u odnosu na mene. Sve do daljeg Vaše izjave smatram običnim greškama, koje možete da revidirate, a Vaše sudove smatram izrazom stanja iz kojeg se još možete vratiti u primerene forme.

Molim Vas da obratite pažnju na formulaciju "do daljeg". Ona izražava da sam blizu gornje granice tolerancije. Vi ste, gospodine Habermas, sa mnogim ljudima razgovarali o meni, ali nikada *sa* mnom. U našoj argumentativnoj mreži to izaziva sumnjičavost; ali za jednog teoretičara demokratskog dijaloga to je neshvatljivo. Tim razgovorima ste se, sudim prema onome što sam na indirektan način čuo, pobrinuli da se izazove uzbuđenje. Nedeljama ste, čini se, grubo dizali larmu i nežno agitovali. Telefonirali ste od Hamburga do Jerusalima, da biste druge pridobili za svoju zabludu. Kolege koje su smatrale da je moje predavanje iz Elmaua vredno promišljanja čak ste podvrgli velikom pritisku. Štaviše, bez dozvole ste kopirali tekst (koji Vam je privatno dat), pa ste ga, kršeći sve kolegijalne, akademske i publicističke običaje i zajedno sa eksplicitnim uputstvom za pogrešno čitanje i zahtevom da se nešto učini, poslali novinarima koji su bili, ili jesu, Vaši učenici. Učesnike seminara u Elmauu ste zasuli la-

tentno represivnim prekorima što na moj govor nisu *in situ* reagovali tako ekscentrično kao Vi. Jednom saradniku *Zeit*-a, kao i jednom piscu u *Spiegel*-u, dali ste zadatak da napišu uzbunjujući članak, u kojem ne treba da se pojavi Vaše ime. U rog je najpre dunuo Vaš učenik Ashojer, a onda je svo-je uradio i Mor.

"Suveren je onaj ko je u prilici da bude zastupan tako kao da je on sam prisutan u svom zastupniku". Aludirajući na Karla Šmita, kojeg obojica oštro kritikujemo, u poslednjoj knjizi (*Sphären II*, Globen, str. 667) napisao sam rečenicu koja, ukoliko je tačna, omogućava da se prepozna kako se Vi još uvek trudite oko uloge suverena nemačke produkcije diskursa, čak i posle povlačenja. Koliko ja vidim, u istoriji teorije nema primera da je jedan mislilac u tako zamršenoj stvari bio toliko diskretno i efikasno zastupan.

Ovaj postupak ću najpre komentarisati u žargonu naše nekada zajedničke filozofske škole. Tada se u pogledu toliko asimetrične pozicije u razgovoru ovog tipa primećivalo: kritičar opredmećuje svog protivnika, on se prema njemu odnosi kao prema mehanizmu, a ne kao prema ličnosti. On za sebe potražuje punu subjektivnost (na osnovu direktnog pristupa istini), a drugome odriče upravo ovaj pristup. U semantičkom građanskom ratu ovo je povremeno nužno. Verujte mi, gospodine Habermas, i ja sam sa ovim jezičkim igrama upoznat koliko i Vi sami. One spadaju u nehumano nasleđe ideološko-kritičkog stila mišljenja, koje Vas sigurno ništa manje ne karakteriše nego druge predstavnike ove u međuvremenu više ne tako ugledne tradicije. Vi ste u njoj prosečan nosilac problematične navike koja se nekada odevala u časno ime kritike.

Jedno pitanje se odmah nameće: nije li u misaone figure naše usahle frankfurtske tradicije spadalo i to da računa na "osvetu stvari"? Šta mislite da će se dogoditi ako jednom stvar Sloterdajk počne da govori? Kako će to biti ako ova stvar, ovaj mehanizam, ovo nervozno po-sebi, kao ono koje oseća bol, reaguje, čak preterano reaguje, ko zna? Ako stvar dođe na pomisao da ima čast?

Protežna stvar pod imenom Peter Sloterdajk umišlja da je i (naravno, predteorijski) *res cogitans*, sa kojom bi se moglo i razgovarati, možda čak i trebalo razgovarati. Pošto ste se Vi odlučili protiv razgovora sa, a za razgovor o, postoji — a

stvar je dovoljno zlobna da to naglasi — diskursno-praktički deficit, pogotovo zato što ja, kao autor i kolega u izdavaštvu, živim od Vas udaljen samo deset brojeva na brojčaniku vašeg telefona (uračunat je i pozivni broj), odnosno jedan dan putovanja poštanske pošiljke.

Dovoljno je neobično što Vaša stvar, koja umišlja da ima čast, ima još nekoliko kvazisubjektivnih obeležja: ona, na primer, povremeno razmišlja u istorijskim konstelacijama. (To nam je, vrlo poštovani gospodine Habermas, uprkos svim ostalim razlikama, i dalje zajedničko, samo što Vi radije mislite na stanje od 1933. do 1945, što odgovara zahtevima Vaše životne istorije, dok ja oduvek radije operišem sa predmartovskim analogijama, iz razloga koje ću odmah objasniti. Tako obojica imamo svoju izabranu prošlost, iz čijeg kontrasta su verovatno i nastali nesporazumi.)

Da na trenutak ostanemo na odnosu prema predmartovskim događajima: ne znam, veoma poštovani gospodine Habermas, da li se sećate kakav značaj imaju motivi spisateljske časti i zadovoljenja u delu prosvetitelja Hajnriha Hajnea, kojeg obojica visoko cenimo, i sećate li se kako je on tridesetih i četrdesetih godina XIX veka odgovorio na nekoliko velikih pokušaja denuncijacije, od strane izvesnog Vencela i Ludviga Bernea. Pošto ste me Vi sami — davnih dana, kada je bilo više prijateljstva — verujem, s pravom, svrstali u Hajneovu tradiciju, možda smem sebi ovde da dozvolim zapažanje da je on takođe bio na čast veoma osetljiva osoba, i da se nije snebivao gotovo ni od kakvog verbalnog nasilja kada se radilo o napadu na osetljiva mesta njegove egzistencije: njegovo jevrejstvo, njegov protestantizam, pre svega njegov integritet zagovornika emancipatorskih tendencija svog vremena. Što se mene tiče, njegovi protivnapadi mi se čine praskavim, ali ne uvek i uzornim, jer je Hajne, u svom oprav-

danom gnev, povremeno grizao jače nego što to bilo od koristi njegovoj stvari. Ipak razumem zašto se ponekad ponašao kao ratnički uzavreo arhandeo javne reči. On je uopšteno bio protiv cenzure, a naročito protiv cenzure od strane zavirljivih kolega.

Hajne je bio u pravu. Ono što je on u proceduralnom smislu učinio u svojoj knjizi o Berneu, tu političku psihoanalizu prividno liberalnog karaktera na primeru poznatog političkog moraliste ja smatram divljenja vrednom, i štaviše, smatram da je aktuelna i da sili na to da bude ponovljena.

Ako ima nečeg dobrog u prekidu komunikacije, gospodine Habermas, onda je to što on doprinosi jasnoći. Ide se samo jedan korak unazad, a ne više, i napušta se iluzija. Time što me postvarujete, Vi meni, Vašoj stvari, dajete šansu da interobjektivno jasnije spoznam i Vaše granice. U ovom objektivnijem pogledu na Vas čini mi se kao da u jednom mahu imam pregled čitavog terena, jedne epohe, jednog sistema iluzija. Suština kritičke teorije se objavljuje u sumrak.

Smem li da zabeležim šta sada vidim? U svojoj starijoj verziji (Adorno) Frankfurtska škola bila je levičarski gnostički krug oko Georgea; lansirala je čudesno oholu inicijativu, da bi, sa najboljim namerama, zavela čitavu jednu generaciju. Imala je dubok uticaj, koji bismo ukratko mogli izraziti u formuli "osveščivanje prirode u subjektu". U svojoj novijoj verziji (Habermas), ona je bila jakobinizam zadržan u latentnom obliku — socijal-liberalna verzija diktature vrline (povezana sa novinarskim i akademskim karijerizmom). Oba sistema, ako postanu moćna, predstavljaju opasnost za normalne demokratije — stariji samo u manjoj meri, pošto on iz unutrašnjih razloga nikada nije mogao da postane popularan, kasniji, međutim, utoliko više što ograničuje svuda česte i popu-

larne afekte: resantiman i uživanje u tome da se bude bolji. Za demokratije koje još nisu normalne, oni su upravo ono pravo.

Hegel je suštinu *terreur*-a video u tome što se u njegovoj atmosferi iz sumnje neposredno prelazi na presudu. U svakom jakobinizmu, optužiti znači odmah i likvidirati. Ova dijagnoza nikada nije bila aktuelnija nego sada, pošto vrlo efikasni masovni mediji mogu da izazovu pučeve u realnom vremenu (i sam nacionalsocijalistički režim je tehnički bio sporiji i u suštini manje organizovan od totalne javnosti današnjice, na čijoj klavijaturi i Vi, gospodine Habermas, sada delujete, ne bez učinaka).

Dakle: to što Vi, veliki komunikator, nemački etičar diskursa, nadahnut vlastitim ne-fašizmom (Vaš aksiom, koji je, što se može dokazati, veoma krhak, glasi: fašisti su uvek drugi), medije tako uspešno pokrećete, što je pokazao i ovaj slučaj, daje mi priliku da primetim kako u sukobu pada Vaša liberalna maska. Vaš zaklon etike diskursa u velikoj meri pada, i dopušta da se vide robusniji motivi. Da bih saznao na čemu sam sa Vama i Vašim etičkim projektima, treba samo ove nedelje da pročitam *Zeit* i *Spiegel*. Prestali ste da se mučite sa neprisilnom prisilom boljeg argumenta. Sada ste konačno stigli do, više ne tako neprisilne, prisile brže denuncijacije (i lošeg čitanja). (Vaš preminuli kolega Luman bi primetio: dakle, pretvaranje moralnog diskursa u agitaciju.)

Ni mene ne čudi previše ovakav razvoj stvari, pošto je to samo uspostavljanje, inače stalno mogućeg prelaza od liberalno-jakobinske latencije u jakobinsku eksplicitnost. To nije novo. Pored toga, dali ste reči *emeritus* novo značenje.

Molim Vas da mi verujete da Vam sve ovo manje uzimam za zlo nego što Vi verovatno mislite. Sada imam u vidu univerzalni sadržaj Vašeg ponašanja. Vi ste protiv svoje volje postali prosvetitelj, u smislu da ste se konačno odvažili na proboj iz kontrafaktičkih konstrukcija, zbog kojih je Vaša teorija komunikacije izgledala *too good to be true*. Konačno ste hteli da iznesete na videlo kako izgleda Vaš prošireni pojam komunikativnog delanja. Sme li se zaista govoriti o Vašem preokretu? U svakom slučaju, sada bolje znamo, uz Vašu pomoć, i pomoć Vaših poslušnih učenika, šta Vi podrazumevate pod diskutovanjem, mišljenjem, ulaženjem u probleme, pod javnošću i otvorenošću. Na primeru ste pokazali ka-

ko se loše čitanje može upotrebiti kao oružje, i aranžirali ste scenu koja nam je pomogla da razumemo kako se kod potpuno odanih učenika legastenija na interesantan način povezuje sa oportunizmom. Može li se od jednog prosvetitelja više tražiti?

Aliquid semper haeret, kaže se u rimskoj antici, koja već poseduje eksplicitno znanje o ulozi difamiranja u sukobima ambicija. Rečenica znači: uvek klevetaj, jer sve i ako se kleveta potpuno obori, nema povratka u stanje koje je pretходило. Nešto se zakači zauvek. Doduše, ja sam upravo razvio novu hipotezu o onom *aliquid*, koje ostaje uvek prikličeno. Jakobinci su svakako bolje upoznati sa rimskim *haeret* principom, ali i meni, antijakobincu, u oči pada da ovaj stav ostavlja neodređenim na kome ovaj *aliquid* ostaje prikličen. Da li on ostaje na onome ko je denunciran, ili ostaje na onima koji denunciraju?

Pozabavimo se, bar ovaj put, time da se okušamo. (Istorija posleratnih sukoba u Nemačkoj, doduše, ne pokazuje ohrabrujuću bilans, pošto je prema liberalno-jakobinskoj formi procesa, gubitnik onaj ko je napadnut. Skandalistički posmatrano, moji izgledi spram Habermas-Ashojer-Mor-Coup-u su mizerni – kao da se razvija metaskandal, iz kojeg se može nešto naučiti o poslu skandalista ove zemlje, o nemačkoj industriji gneva, dekadenciji kritike i skladnoj alijansi liberalno-jakobinizma i šou-sistema.)

U osnovi, situacija nije tako tajanstvena: era hipermoralnih sinova nacionalsocijalističkih očeva prolazi po neminovnosti vremena. Dolazi nešto slobodnija generacija. Njoj više ne znači mnogo nasleđena kultura sumnjičenja i okrivljavanja. Traumom uslovljena okrenutost posleratne dece prošlosti više ne može da bude njihova stvar (izuzev kod onih mlađih koji su jakobinsku neurozu preuzeli od starijih – sinova sinova, jedno poglavlje leve socijalne psihologije). Većina, ukoliko nije obeshabrana, misli u pravcu novog, sa slobodom o kojoj raniji nosioci problema veoma malo znaju. Da čitava stvar nije pomalo i tragična, smeh bi bio jedino pravo razrešenje afere.

Koga zaista čudi što se u ovoj situaciji stari moćnici, koji su oblikovali mentalitet, još jednom bune pre nego što će biti udaljeni, i što svoju krivicu i svoju neslobodu poslednjim snagama pokušavaju da prenesu na potomke? Oni žele da

svom vlastitom hipermoralu podignu ogroman spomenik i žele još, kao i nekada, kada nijedan mrtvi diktator nije bio siguran pred našim otporom, da krenu u lov na fašiste.

Ah, dragi Habermas, najradije bih rekao da je gotovo. Prolazi vreme sinova sa suviše dobrom i suviše lošom savešću. Šta je u tome tako tužno? Treba otvoriti novo poglavlje. Moje poslednje dve knjige pokazuju šta ja želim tome filozofski da doprinesem, kao teoretičar ljudskih snova.

Kritička teorija je ovog 2. septembra umrla. Odavno je već bila vezana za krevet, ćudljiva stara dama, a sada je već izve-

sno preminula. Okupićemo se na grobu jedne epohe da bismo izvukli bilans, ali i da bismo se prisetili kraja jedne hipokrizije. Misлити znači zahvaliti, rekao je Hajdeger. Ja pre verujem da misлити znači odahnuti.

S prijateljskim pozdravima,

Vaš P. Sl.

Objavljeno u: *Die Zeit*, Nr. 37, 9.9.1999.

Peter Sloterdajk

Predaje filozofiju na Bečkoj akademiji za likovne umetnosti i u Višoj likovnoj školi u Karlsruheu. Pažnju je prvi put privukao 1983. godine, kada se pojavila dvotomna "Kritika ciničnog uma" (Suhrkamp), koja se ubraja među najprodavanije filozofske knjige ovog veka. Slede *Kopernikanische Mobilmachung und ptolomäische Abrüstung* (1987), *Eurotaoismus* (1989), *Weltfremdheit* (1993), *Medienzeit* (1994) *Im selben Boot. Versuch über die Hyperpolitik* (1995), *Selbstversuch* (1996). Osim toga, Sloterdajk je objavio i roman *Zauberbaum*, "epski pokušaj filozofije psihoanalize", a od 1995. je urednik u izdavačkoj kući Suhrkamp. U istoj kući su do sada objavljeni i *Sphären 1: Blasen i Sphären 2: Globen*, prva dva dela trotomnog projekta.